

ב. ראשית דבר: על הדמוקרטיה והתקשורת – תיאור המחקר ומטרותיו

בשל תפקידה המרכזי של תקשורת ההמונים החדשותית בחיים הדמוקרטיים, בחרנו להתמקד, בפרויקט מדד הדמוקרטיה של מרכז גוטמן במסגרת המכון הישראלי לדמוקרטיה, **בבחינת מצבה ותפקודה של התקשורת הישראלית בישראל 2005**. המחקר הנוכחי מצטרף לעבודות⁵ שבהן נבחן תפקודה של התקשורת בחיים הפוליטיים בדמוקרטיה הישראלית מאזוויות שונות, והוא משלים אותן. במחקר הנוכחי מוצגות שלוש נקודות מבט, המשלימות זו את זו, על תפקודה של התקשורת הישראלית: (א) תפיסת הציבור הישראלית את התקשורת על תפקידיה ועל תפקודה, (ב) תפיסת ציבור העיתונאים את התקשורת, (ג) הערכה חיצונית של ארגון Freedom House את מידת חופש העיתונות בישראל בפרספקטיבה השוואתית היסטורית ובין-לאומית. נייר זה נערך בהתאם לסדר של נקודות המבט הללו. בתחילתו הוא מתמקד בעמדות הציבור כלפי התקשורת. העיתונאי, בתוך עמו הוא יושב, ואליו הוא כותב או משדר. הקהל היא סיבת הקיום המוצהרת של ארגוני חדשות, בין שמדובר בארגוני חדשות פרטיים, הפועלים

כי צד יוכלו האזרחים לבקר את ממשלותיהם, ולמעשה, כי צד יוכלו לבחור אותן מלכתחילה, אם אין בידם הידע המושלם ביותר לגבי תכונותיהם של אלו המעמידים עצמם לבחירה, [ידע] המועבר באמצעות מידע חופשי, וללא הסתייגות, מאזרח לרעהו? (גיימס מיל, 1821)¹

בכל חברה שאזרחיה משתמשים באינפורמציה כדי ללמוד על נציגיהם ועל מועמדים אחרים, כדי לעקוב אחרי המתרחש בחיים הציבוריים, ובסופו של דבר כדי להיות מסוגלים להכריע בין האפשרויות המוצגות בפניהם לבחירה, יש לתקשורת תפקיד מכריע.² בדמוקרטיה המודרנית, נתפסת התקשורת החדשותית כמעין 'רשות רביעית' שתפקידה לבקר את הרשויות האחרות, לחשוף מחדלים בתפקודן, להתריע על שחיתויות ועל ניצול לרעה של שררה ולחייב את הממשלות לתת דין וחשבון על מעשיהן.³ חוקרי תקשורת טוענים כי לתקשורת יש השפעה רבה לא רק על האזרחים, אלא גם על סדר היום והידע הפוליטיים של נבחר הציבור, וכפועל יוצא – גם על פעילותם.⁴

- 1 G. Boyce, 'The Fourth Estate: The Reappraisal of a Concept', in G. Boyce, J. Curran and P. Wingate (eds.), **Newspaper History from the 17th Century to the Present**, London, 1980, pp. 20.
- 2 F. Fico and W. Cote, 'Partisan and Structural Balance of Election Stories on the 1998 Governor's Race in Michigan', **Mass Communication and Society**, 5(2), 2002, pp. 165-182.
- 3 T. Liebes and R. Ribak, 'Democracy at Risk: The Reflection of Political Alienation in Attitudes Toward the Media', **Communication Theory**, 1, 1991, pp. 239-252.
- 4 D.L. Paletz, 'The Media and Public Policy', In D. Graber, D. McQuail and P. Norris (eds.), **The Politics of News, The News of Politics**, 1998, pp. 218-237.
- 5 ד. קספי וי. לימור, **The In/Outsiders: The Media in Israel**, Cresskill, N.J.: Hampton Press, 1999; ראו למשל: Liebes and Ribak (לעיל הערה 3).
Y. Peri, **Telepopulism: Media and Politics in Israel**, CA: Stanford University Press, 2004.
א' אריאן, ג' וימן וג' וולפספלד, 'איזון בסיקור בחירות', בתוך א' אריאן ומ' שמיר (עורכים), **הבחירות בישראל – 1996**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 1999, עמ' 259-382.
ג' וימן וג' וולפספלד, 'המאבק על סדר היום התקשורתי בבחירות 1996', **פוליטיקה**, 4, 1999, עמ' 9-26.
ג' וימן וג' וולפספלד, 'המאבק על סדר היום התקשורתי בבחירות 1996 ו-1999', בתוך: א' אריאן ומ' שמיר (עורכים), **הבחירות בישראל – 1999**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2001, עמ' 383-410.
ג' וימן ות' שפר, 'סיקור תקשורתי של בחירות בישראל: חשבון נפש של ארבע מערכות בחירות', **איגרתא**, 2, תל אביב: מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה, 2004.
ד' קספי, **תקשורת ודמוקרטיה בישראל**, ירושלים: מכון ון ליר, 1997.
ד' קספי וי. לימור, **אמצעי תקשורת המונים בישראל**, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1998.

כדי למלא את התפקידים החשובים המיועדים לה, צריכה התקשורת ליהנות מסביבה המאפשרת לה לעבוד באופן עצמאי וחופשי, ללא מורא ומשוא פנים. ואכן בִּיתֵרֵתוֹ, נייר זה מוקדש לבחינת התנאים שבהם פועלת תקשורת ההמונים החדשותית בישראל ובמידת החופש שממנו היא נהנית. הערכת חופש העיתונות המוצעת כאן מתבססת על מדד חופש העיתונות של ארגון Freedom House, המעריך כמותית והשוואתית את מידת חופש העיתונות במדינות שונות בעולם. בחלק זה נשאל מהו מצבה של ישראל בהיבטים השונים של חופש העיתונות, מה מקומה של ישראל במדרג הדמוקרטיה בנושא זה, וכיצד השתנה דירוג זה בשנים האחרונות.

הצגת מצבה של התקשורת משלוש נקודות מבט אלו מאפשרת הערכה מקיפה יותר של מצב התקשורת בישראל 2005, והיא מאירה היבטים פחות מוכרים ונחקרים של התופעה. אנו מקווים כי מחקר זה והנתונים שבו יהיו לעזר לתלמידי תקשורת ולחוקרי תקשורת וירחיבו את הבנתנו בדבר מקומה של התקשורת בדמוקרטיה הישראלית. אנו מקווים כי פרויקט זה יעשיר גם את השיח הציבורי בתקשורת ודמוקרטיה, שיח ההולך ומתגבר בשנים האחרונות.

כמכוננים לכיסו של הקהל או לתשומת לבו, ובין שמדובר בארגוני חדשות ציבוריים, הפועלים באוריינטציה של שירות ציבורי. בהיעדר האמון של הקהל בה, ספק אם תוכל תקשורת ההמונים למלא את תפקידיה, ספק אם תוכל למלא את תפקידיה כספקית מידע, וספק אם תוכל להתריע באפקטיביות על מחדלים או על שחיתויות או למנוע אותם. מידת האפקטיביות של התקשורת במילוי תפקידים אלו תלויה באמון הציבור בה, בתפיסתו את תפקידיה ובהערכתו את תפקודה בפועל.

בהמשכו, נייר זה מוקדש להערכת מצבה של התקשורת הישראלית מנקודת מבטם של הפרטים העומדים בבסיס המערכת התקשורתית: העיתונאים. בחלק זה נעשה ניסיון להציף אל מאחורי הקלעים של עולם התקשורת ולהעריך את תפיסתם של העיתונאים עצמם את מצבה של התקשורת הישראלית, את תפקידיה, את מידת הצלחתה במילוי תפקידיה ואת בעיותיה. בהמשך לכך, מוצגת הערכה משווה בין עמדות ותפיסות של העיתונאים לבין אלו של הציבור, בניסיון להתחקות על פערים בין הערכת הציבור את תפקידיה ואת תפקודה של התקשורת לבין הערכת העיתונאים אותם.